

Näringsdepartementet

Rapporten (Ds 2000:22) Kortare arbetstid - för och emot

ILO-kommittén har genom remiss 2000-04-10 (N2000/2720/ARM) anmodats yttra sig över rapporten Kortare arbetstid - för och emot. Rapporten är avsedd som ett diskussionsunderlag för fortsatt debatt i en aktuell men komplicerad fråga. Konsekvenserna av förkortad arbetstid varierar beroende på hur den genomförs. Rapporten redovisar tre huvudmodeller för arbetstidsförändringar, dels avtalsvägen utan statlig inblandning, dels genom stimulans till förändringar genom att normen för heltidsarbete i arbetstidslagen ändras och dels genom tvingande lagstiftning. Arbetstidsförkortning kan ske genom förändringar i vecko- eller dagarbetstid, men även i form av förändrad årsarbetstid, bl.a. genom utökad semester, eller annan utökad ledighet, såsom föräldraledighet. Arbetstidsgruppen har även studerat arbetstidsutvecklingen i fyra europeiska länder: Frankrike, Italien, Nederländerna och Tyskland

ILO-kommittén kan bidra till den fortsatta diskussionen genom att redovisa relevanta ILO-konventioner.

Konventionen (nr 14) om veckovila i industriarbete, antagen redan 1921, är en central ILO-konvention, ratificerad av 117 av ILO:s 175 medlemsstater, däribland Sverige (prop. 1923:198).

Konventionen nr 14 är tillämplig på alla anställda inom privat och offentlig industriverksamhet och innehåller en grundläggande skyddsregel på arbetstidsområdet för denna kategori av arbetstagare. Motsvarande reglering för kontors- och affärsanställda återfinns i konventionen *nr 106*, som antogs 1957 men som inte ratificerats av Sverige. De båda konventionerna täcker i princip hela arbetsmarknaden med undantag av arbete inom jordbrukssektorn och till sjöss.

Enligt artikel 2 i konventionen nr 14 skall alla industriarbetare ha rätt till minst 24 timmars sammanhängande vila under varje period om sju dagar. Veckovilan skall, om möjligt, tillförsäkras samtliga anställda i ett och samma företag samtidigt och sammanfalla med de dagar, som av tradition i resp. medlemsland betraktas som allmänna vilodagar. Undantag från reglerna om veckovila kan endast medges efter samråd med berörda arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer (art. 4).

Konventionen (nr 47) om fyrtio-timmars vecka antogs 1935 men ratificerades av Sverige först 1982 (prop. 1981/82:166). Den innehåller endast en operativ artikel, enligt vilken den ratificerande medlemsstaten åtar sig att godkänna

”principen om fyrtiotimmarsveckan, tillämpad på ett sådant sätt att den inte medför en sänkning av arbetarnas levnadsnivå” och vidta eller främja åtgärder som kan anses ägnade att leda till detta mål.

Fyrtiotimmarsveckan som arbetstidsnorm slås återigen fast i *rekommendationen (nr 116) om förkortning av arbetstiden*, som är avsedd att komplettera konventionen nr 47. Rekommendationen, som antogs 1962 och förelades riksdagen genom prop. 1963:29, anvisar bl.a. skilda metoder för beräkning av den normala arbetstiden. Rekommendationen ger utrymme för ett inslag av flexibla arbetstidsregler under vissa villkor. Detta innebär bl.a. att flexibilitet kan medges då verksamheten så kräver. Permanenta, tillfälliga eller periodiska avvikelser från det normala arbetstidsmättet ”må beräknas såsom ett genomsnitt för en period överstigande en vecka när det är motiverat av särskilda förhållanden inom vissa verksamhetsgrenar eller av vissa tekniska krav (punkt 12.1). Berörd myndighet i resp. medlemsland fastställer den maximala längden för sådana undantagsperioder (punkt 12.2). Enligt punkt 20. 1-2 bör berörd myndighet samråda med representativa arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer vad gäller avvikelser från den normala arbetstiden.

Konventionen (nr 132) om semester antogs 1970. Frågan om svensk ratifikation sköts upp i avvaktan på en harmonisering av de nordiska ländernas lagstiftning (prop. 1971:5). När så skett förelades konventionen riksdagen på nytt genom prop. 1976/77:90 varefter konventionen ratificerades 1978.

Konventionen omfattar alla arbetstagare utom sjömän. I art. 3 fastställs att varje arbetstagare skall ges lagenlig rätt till minst tre veckors semester för den som har ett års tjänst. Semesterlön skall utgå för hela perioden och utbetalas till arbetstagaren före semestern (art. 7). En stat kan bestämma att längre semester skall gälla än den som angivits vid ratifikationen (art. 3:4). ILO har underrättats om att i Sverige omfattar den lagenliga rätten till semester fem veckor. För sjömän gäller *konventionen (nr 146) om semester för sjöfolk*, ratificerad av Sverige (prop. 1977/78:51).

ILO:s expertkommitté fann i en ”direct request” 1991 brister i Sveriges tillämpning av art. 12 i konv. nr 132. Expertkommittén ansåg att möjligheten att mot ersättning avstå från semester överstigande 20 dagar för ett år tjänst, i enlighet med lagaen (1990:631) om avvikelser från vissa bestämmelser i semesterlagen (1977:480), inte var förenlig med artikeln. Sverige hänvisade i tillämpningsrapporten om konv. nr 132 för perioden 1990-94 till att artikelns minimikrav, dvs. att semestern i intet fall skall understiga tre arbetsveckor för ett års tjänst (art. 3.3) tillgodosågs, då det enligt lagen var förbjudet att mot ersättning avstå från semester understigande 20 dagar (4 veckor). Lagen (1990:631) upphörde dessutom att gälla den 31 mars 1992.

Konventionen (nr 171) om nattarbete med tillhörande rekommendation nr 178 antogs 1990 och förelades riksdagen genom prop. 1991/92:98. Konventionen har inte ratificerats av Sverige, bl.a. av det skälet att den, främst vad gäller skyddsregler, utgår från ett synsätt som inte betraktades som förenligt med

svensk lagstiftning. Konventionen innehåller inget förbud mot nattarbete, inte heller några bestämmelser om begränsning av nattarbete, men däremot skyddsregler vid nattarbete. Den kompletterande rekommendationen innehåller emellertid detaljerade bestämmelser om bl.a. arbetstid och vilotid. I rekommendationen fastställs bl.a. att normal arbetstid för nattarbetare inte bör överskrida åtta timmar under en 24-timmarsperiod då de utför nattarbete, bortsett från när arbetet omfattar väsentliga perioder med enbart närvaro eller beredskapstjänst (punkt 4.1). I yrken som medför särskilda risker eller stark fysisk påfrestning bör ingen övertid utföras av nattarbetare före eller efter en daglig arbetsperiod som omfattar nattarbete (punkt 5.5).

Samtidigt med konventionen nr 171 antog Internationella arbetskonferensen 1990 ett protokoll till den år 1948 antagna konventionen (nr 89) om kvinnors nattarbete. Inte heller denna konvention har ratificerats av Sverige. Samtliga EU-länder, som ratificerat konventionen nr 89, har sagt upp den.

Konventionen (nr 175) om deltidarbete med tillhörande rekommendation nr 182 antogs 1994 och förelades riksdagen genom regeringens skrivelse 1995/96:158. I konventionen preciseras två mål, dels främjandet av en sysselsättningspolitik som beaktar deltidarbetets roll och dels bättre arbetsvillkor för de deltidarbetande. Åtgärder skall vidtas för att garantera de deltidarbetande samma skydd som heltidsarbetande med avseende på organisations- och förhandlingsrätt, arbetarskydd och diskriminering i anställningen. De skall ha en grundlön beräknad i proportion till den för jämförbara heltidsarbetande. De lagstadgade trygghetssystemen skall anpassas så att deltidarbetande åtnjuter likvärdiga villkor med de heltidsarbetande. Deras villkor beträffande skydd vid havandeskap och barnsörd, anställningens upphörande, betald semester samt ledighet på grund av sjukdom skall motsvara dem för jämförbara heltidsanställda. Konventionen förutser åtgärder för att underlätta möjligheterna till produktivt och fritt valt deltidarbete, som tillgodoser behoven hos både arbetsgivare och arbetstagare. Övergång från heltids- till deltidarbete eller vice versa skall ske frivilligt.

Konventionen nr 175 har inte ratificerats av Sverige. ILO-kommittén har för avsikt att återkomma i frågan om en svensk ratifikation.

Konventionen (nr 180) om sjömäns arbetstid och bemanningen på fartyg med tillhörande rekommendation nr 187 antogs 1996 och har förelagts riksdagen genom proposition 1999/2000:119. I propositionen föreslås att riksdagen godkänner konventionen. I konventionen föreskrivs att medlemsstaten skall fastställa antingen ett högsta antal arbetstimmar som inte får överskridas under en given tidsperiod eller ett minsta antal vilotimmar som skall tillhandahållas under en given period. Den normala arbetstiden skall för sjömän liksom för andra arbetstagare baseras på åtta timmars arbetsdag med en vilodag i veckan. Arbetstiden får inte överstiga 14 timmar under någon 24-timmarsperiod och inte heller 72 timmar under någon sjudagarsperiod. Som alternativ får vilotiden inte understiga 10 timmar under någon 24-timmarsperiod och inte heller 77 timmar under någon sjudagarsperiod.

Ingen sjöman under 18 år får arbeta under natten. Ingen person som är under 16 år får arbeta ombord på ett fartyg.

Lagen (1998:958) om vilotid för sjömän, som gäller sedan 1 oktober 1998, innebar en anpassning av svensk lagstiftning till nyligen antagna internationella konventioner som reglerar sjömäns arbetstid/vilotid, dvs. till den s.k. STCW-konventionen om sjöfolks utbildning, certifiering och vakthållning, antagen av Internationella sjöfartsorganisationen (IMO) år 1978 med ändringar antagna 1995, dels *ILO-konventionen nr 180*. Den nya lagen utgår således bl.a. från bestämmelserna i konventionen nr 180. Därvid valdes det alternativ som genom sin konstruktion med vilotider är uppbyggt på ett liknande sätt som IMO-konventionen.

Till Internationella arbetskonferensens 70:e möte i juni 1984 utarbetade ILO:s expertkommitté rapporten "Working time: Reduction of hours of work, weekly rest and holidays with pay" (Report II (4B), innehållande en genomgång och jämförelse av medlemsstaternas lagstiftning och praxis på områdena. Till grund för expertkommitténs granskning av den svenska lagstiftningen låg 1982 års arbetstidslag, arbetsmiljölagen (ändrad t.o.m 1982) och 1977 års semesterlag.

I handläggningen av detta ärende har deltagit undertecknad ordförande, ledamöterna Dirke, Delang, Wallstén, Nordström, Edström, Nyberg och Zettervall-Thapper samt ersättaren Ekenger. Närvarande har varit ersättarna Sandler, Olsson och Österberg och, adjungerad, och Kerstin Rosenqvist Hedler, ASS, samt undertecknad sekreterare.

För ILO-kommittén

AE

Anna Ekström

KW

Kerstin Wiklund